

Mgr. Jan Ludvík

Hrozba jaderných zbraní v současnosti

Nejobávanějším z možných scénářů budoucího vývoje je ten, v němž by se teroristickým skupinám podařilo získat zbraně hromadného ničení.

Evropská bezpečnostní strategie 2003

Nejvážnější nebezpečí pro svobodu leží na křižovatce radikalismu a technologie.

Národní bezpečnostní strategie USA 2002

Po desetiletí studené války žili lidé s pocitem možné jaderné apokalypsy. I dnes jsou zbraně hromadného ničení obecně považovány za jednu z největších bezpečnostních hrozeb. Následující článek si klade za cíl analyzovat současné hrozby ze strany jaderných zbraní. Tento postup volím v souladu s Glaserem a Fetterem, [1] protože ničivý potenciál jaderných zbraní jasně přesahuje možnosti zbraní chemických a radiologických. Některé biologické zbraně mohou sice s největší pravděpodobností mít smrtící dopad srovnatelný se zbraněmi jadernými, avšak pro odlišný charakter biologických zbraní a udržení konzistentnosti textu bude analýza omezena pouze na jaderné zbraně. [2] Takzvané radiologické zbraně, populárně označované jako „špinavá bomba“, budou z této analýzy vyňaty, ačkoliv by se mohlo zdát, že do „jaderné“ kategorie patří. Jejich povaha je však podstatně odlišná a ničivý potenciál nesrovnatelně menší. Mezi jaderné hrozby rovněž neřadím rizika vyplývající z civilního využití jaderné energie. Pro zachování analytické jednotnosti výklad omezím pouze na roli jaderných zbraní. Rozsah problému by si samozřejmě zasloužil mnohem extenzivnější pojednání, než jaké zde mohu podat, proto se následující text zaměřuje především na nejdůležitější, nebo neprávem opomíjené argumenty.

Úvod

Současný mezinárodní režim jaderných zbraní bývá označován jako „jaderný řád“. [3] Tento režim do značné míry vytváří rámec, ve kterém dnes jaderné zbraně existují, a jehož základem je především *Smlouva o nešíření jaderných zbraní* (NPT – Non-Proliferation Treaty). Tak zvaná proliferace, možné získání jaderných zbraní ze strany tzv. problémových států (*rogue states*), představují zásadní výzvu režimu NPT. Bývají proto označovány za jednu z největších bezpečnostních hrozeb současnosti. [4]

V tomto kontextu je vhodné věnovat pozornost dvěma nejpravděpodobnějším scénářům. Za ty považuji konflikt mezi USA, případně USA vedenou koalicí, a některým z problémových států a střet dvou aktérů s menším jaderným potenciálem, pro jehož ilustraci použiji stručný rozbor (*case study*) možného jaderného konfliktu mezi Pákistánem a Indii. Tyto dva příklady by nám měly pomoci pochopit hlavní potenciální rizika mezistátního konfliktu s možností nasazení jaderných zbraní. První z nich ukazuje asymetrický střet velmoci s regionální mocností, zatímco druhý ukazuje na možný charakter

střetu mezi dvěma státy s relativně malým jaderným arzenálem. Zmíněné příklady by měly v mnohém nabídnout teoretický přesah i pro ostatní, méně pravděpodobné scénáře. Poté budou analyzovány současné jaderné doktríny některých jaderných velmocí, především s ohledem na možnost použití jaderných zbraní z jejich strany.

Proliferace jaderných zbraní a smlouva NPT

Role proliferace a problémových států bývá také často diskutována vzhledem k možnosti získání respektive využití jaderných zbraní některou z militantních teroristických skupin. Z toho důvodu je třeba věnovat pozornost rovněž tomuto tématu. Vzhledem ke složitosti a specifičnosti, která by přesáhla možnosti této stati, nebudou rozebírány dopady dalšího rozmístění efektivní protiraketové obrany, pokud to nebude v dané souvislosti nezbytné. [5]

Jak jsem již uvedl, smlouva o nešíření jaderných zbraní představuje ústřední bod současného jaderného režimu. Nicméně platí, jak poznamenává Joseph F. Pilat: „*NPT a mezinárodní režim nešíření jaderných zbraní byl vytvořen v odlišné době, aby se vypořádával s odlišnými hrozbami.*“ [6]

Ačkoliv členské státy NPT na hodnotící a prodlužovací konferenci v roce 1995 prodloužily platnost dohody na neurčito, zůstala zachována podstatná omezení smlouvy, která limitují její možnost zamezit proliferaci jaderných zbraní.

Podle článku IX je legitimním vlastníkem jaderných zbraní pouze ten stát, „*který vyrobil a provedl výbuch jaderné zbraně nebo jiného jaderného výbušného zařízení před 1. lednem 1967*“.

Toto ustanovení mělo omezit vlastnictví jaderných zbraní pouze na pět velmocí, stálých členů RB OSN. [7] Přestože naprostá většina států je dnes signatářem smlouvy NPT, čtyři země, Indie, Pákistán, Izrael a Severní Korea, všechny vlastníci jaderné zbraně, ke smlouvě nepřistoupily, respektive od ní odstoupily (KLDR). Právě ustanovení článku X, který umožňuje státům po třech měsících od oznámení od smlouvy odstoupit, představuje společně s možností zneužití článku IV, jenž dává členským státům právo na neomezený výzkum, výrobu a využití jaderné energie pro mírové účely, zásadní strukturální problém NPT. [8]

Přestože NPT vytvořila užitečný nástroj omezující šíření jaderných zbraní, nedokázala zabránit severokorejskému režimu ve vývoji atomových zbraní. Podobně Írán, pod krytím článku IV, podle všeho vyvíjí vlastní vojenský jaderný program. Proliferace tak představuje klíčovou výzvu NPT a hrozí znehodnocení významu, který smlouvě členské státy přikládají.

Chaim Braun a Christopher Chyba identifikují tři široké a propojené výzvy režimu nešíření jaderných zbraní:

- a) latentní proliferaci, kdy stát zůstává členem NPT a pod krytím článku IV vyvíjí kapacity vyrobit atomové zbraně,
- b) proliferaci prvního řádu, kdy je materiál nebo technologie získána nejadernými státy od soukromých společností nebo přímo od jaderných států,
- c) proliferaci druhého řádu, kdy si rozvojové země s různými schopnostmi vzájemně pomáhají a obchodují mezi sebou. [9]

Jak ukázal Montgomery, proliferace jaderných zbraní se soustřeďuje kolem Pákistánu, který poskytoval pomoc většině ostatních států, jejichž jaderné programy jsou nejčastěji označovány za hrozbu, přičemž klíčovou roli hrají rovněž KLDR a Írán. [10]

V této souvislosti je zásadní otázkou, proč vlastně problémové státy usilují o získání jaderných zbraní? [11] Ze strategického hlediska se jedná o tak zvané **reverzní odstrašení**, kdy je vyměněna role odstrašujícího a odstrašovaného.

„Klíčovou otázkou následně není, zdali USA mohou odstrašit například Írán či Čínu od jaderného útoku, nýbrž zda tyto země mohou naopak odstrašit USA či NATO od regionální intervence...“ [12]

Možnosti využití atomových zbraní ze strany malých jaderných mocností se mohou zásadně lišit od postupů, které mají k dispozici jaderné velmoci. Toto rozdělení je dáno na základě odlišných kapacit nukleárních sil těchto států. Davis mezi malé jaderné mocnosti řadí Indii, Izrael, KLR, Pákistán, v budoucnu Írán. Na rozdíl od velmocí nemají tyto státy velký jaderný arzenál, rozsáhlé prostředky k jeho dopravě na cíl, ani celosvětové zájmy. [13]

Jak poznamenal klasik jaderné strategie Thomas Schelling: „*Shledávám obtížné si představit využití jaderných zbraní vládou státu, kromě státu s dostatečným arzenálem pro využití na bojišti, které by nebylo teroristické.*“ [14]

Jinými slovy malé jaderné arzenály mohou být jen obtížně využity na bojišti pro taktické účely, jejich hlavní role spočívá právě ve výše zmíněném reverzním odstrašení.

Odstrašení ze strany států s malým jaderným arzenálem se tak do značné míry opírá spíše o *odstrašení potrestáním* než o *odstrašení odepřením*, [15] neboť jejich síly nemusí být dostatečné k tomu, aby odhodlaného velmocenského protivníka (USA) zastavily, pokud se rozhodne k vojenské akci. [16] Základním předpokladem takového odstrašení je skutečnost, že ačkoliv nemají možnost způsobit Spojeným státům zničující poškození, mohou tyto státy hrozit protivníkovi způsobením škod, které překonají význam jeho lokálních zájmů.

Z takového postupu však vychází hned několik rizik. Ačkoliv je nepravděpodobné, že by některý z problémových států zaútočil na území Spojených států a riskoval masivní odvetu, nemůžeme vyloučit použití jaderných zbraní jiným způsobem. Možnosti, že by k jejich použití sáhla jaderná mocnost, pravděpodobně USA, v odzbrojujícím úderu, se budu věnovat v další části. Existuje však i možnost jejich prvotního využití ze strany malého jaderného státu, mezi nimi se uvádí použití k vytvoření **elektromagnetického impulsu** s cílem eliminovat americké satelity nebo útok „na malý počet kritických vojenských zařízení v počáteční fázi konfliktu“. [17]

Státy s malým jaderným arzenálem musí čelit řadě problémů, které riziko jeho použití podstatně snižují. Jedná se především o limitované možnosti dopravy zbraní na cíl. Jejich balistické rakety mají obecně menší dosah i užitečné zatížení, schopnost těchto raket proniknout systémem protiraketové obrany je navíc nejistá. [18] Téměř v každém případě konfliktu s USA musí protivník počítat s naprostou dominancí amerických sil ve vzduchu, která podstatně snižuje možnost přepravy zbraní na cíl letecky, a možností ztráty nedostatkových jaderných zbraní bez jejich jakéhokoliv využití. Nekonvenční systémy dopravy jsou pak podobně nejisté. [19]

Indie a Pákistán

Jedním z regionů s enormním konfliktním potenciálem, který bývá považován za místo možného nasazení jaderných zbraní, je indický subkontinent. Indie a Pákistán se střetly již ve čtyřech válkách, a to v letech 1947-48, 1965, 1971 a 1999, přičemž

poslední konflikt proběhl v době, kdy oba státy již své jaderné zbraně otestovaly. Případ indické jaderné zbraně je však značně specifický. Jak přesvědčivě ukázal Scott Sagan, rozhodující úlohu při rozhodnutí získat tyto zbraně hrály domácí politické preference, nikoliv bezpečnostní úvahy. [20] Indie rovněž přijala závazek nepoužít jadernou zbraň jako první. [21]

Na jednu stranu se může zdát, že vzhledem k indické konvenční převaze je takové rozhodnutí nepodstatné, přesto je třeba zdůraznit, že indický závazek může podstatně snížit pravděpodobnost, že by Indie použila svoje jaderné zbraně v preventivním úderu na pákistánská jaderná zařízení.

Konvenční převaha Indie naopak vede pákistánskou strategii k rezervovanému postoji vůči politice nepoužití jaderné zbraně jako první.

Pákistánská jaderná doktrína je založena na třech principech:

- a) minimálním odstrašení,
- b) možnosti prvního využití,
- c) nedefinovaném prahu jaderné války.

Cílem této strategie je udržovat indickou vládu v nejistotě, kdy může válka eskalovat, a tak posílit odstrašení. Ačkoliv je pákistánská doktrína v mnoha bodech záměrně nejasná, dostupné informace naznačují, že Islámábád považuje jaderné zbraně za poslední možnost a k využití nukleární možnosti dojde až poté, co všechny ostatní možnosti selžou. K eskalaci konfliktu na jadernou úroveň by došlo pouze v případě, že by indický postup ohrožoval samotnou existenci Pákistánu. [22] Takové riziko je však poměrně malé, neboť indická aktivita směřující proti samotné existenci a suverenitě Pákistánu je značně nepravděpodobná.

Indie se místo toho snaží vyvinout strategii, která by jí umožnila vést omezenou konvenční válku pod úrovní stanovenou Islámábádem k přechodu na jadernou úroveň. Taková doktrína může být sice potenciálně velmi riskantní, ale vzhledem k faktu, že se obě strany dobře znají a dlouhodobě prokazují značnou míru racionálního chování, je možné předpokládat, že Indie dokáže velice dobře odhadnout úroveň pákistánské konvenční tolerance a zastavit se v bezpečné vzdálenosti od této úrovně.

Vzhledem k tomu, že pákistánský arzenál není zamýšlen a není ani vhodný pro bojové využití na frontě, demonstroval by Pákistán v případě konfliktu pravděpodobně svůj jaderný práh ve snaze posílit odstrašení sám. Taktické nasazení proti indickým vojenským cílům je neefektivní a odvetné nasazení proti cílům na území Indie je až poslední možností. Alternativou by tak byla jaderná exploze na vlastním území, která by posílila důvěryhodnost odstrašení. Takový krok by byl možným řešením ve snaze zastavit indický postup, protože by výrazně zvýšil věrohodnost odstrašení.

Další hrozba ze strany Pákistánu vychází z možného získání jeho jaderných zbraní nestátními aktéry. [23] Tato obava je dlouhodobá a zdá se, že vláda v Islámábádu si jí je dobře vědoma a zajištění jaderných zbraní je s ohledem na situaci v zemi na relativně odpovídající úrovni. V jejich zabezpečení hraje hlavní roli armáda, kde je stále dominantní ideologií „profesionalismus“ vycházející z tradic důstojníků britské indické koloniální armády, a která dlouhodobě usiluje o maximalizaci své kontroly. Získání armádního arzenálu teroristy by bylo proti jejím zájmům. [24] Ani v tomto případě se tak riziko použití jaderných zbraní nejeví zdaleka takové, jak je někdy prezentováno.

USA, Čína, Tchaj-wan

V kontextu šíření jaderných zbraní je třeba reflektovat změny strategie jaderných velmocí, které na toto šíření reagují. Rizika pramenící z možné jaderné války mezi velmocemi samotnými jsou dnes pokládána za extrémně nízká. [25] Autoři Lieber a Press argumentují tím, že americká jaderná převaha efektivně znehodnocuje jaderné odstrašení ze strany Ruska a Číny, neboť tyto státy nemají jistotu druhého úderu. Nedostatky v ruském a čínském jaderném arzenálu dávají USA možnost s vysokou pravděpodobností vyřadit všechny jaderné zbraně protivníka prvním úderem. Nicméně takový scénář můžeme téměř vyloučit. Ve vztahu k Rusku se momentálně nezdá konfliktní scénář pravděpodobný, a navíc Rusko odstranilo některé ze slabin svého odstrašení. [26]

Ve vztahu USA-Čína se nedá vyloučit střet v návaznosti na vývoj ve vztazích Čína vs. Tchaj-wan. [27] Poslední vývoj ukazuje, že i tento střet je poměrně nepravděpodobný. USA jasně preferují status quo, což je situace vyhovující podle všeho i Tchaj-wanu, o čemž svědčí i vítězství konzervativní Národní strany (KMT – Kuomitangu) nad Demokratickou pokrokovou stranou (DPP) v posledních volbách. Rovněž Čína se pravděpodobně nepokusí ohrozit svůj ekonomický rozvoj konfliktem, pokud nebude muset reagovat na vývoj na ostrově. Čínská jaderná doktrína dlouhodobě zdůrazňuje nepoužití jaderných zbraní jako první, ačkoliv komentáře v nedávné době naznačují, že vlivní představitelé ČLR preferují tento závazek limitovat. [28]

Jaderný konflikt mezi velmocemi se tedy v současné době i blízké budoucnosti zdá téměř vyloučený. Pravděpodobnější se jeví omezené nasazení jaderných zbraní v konfliktu mezi USA a některým z problémových států, přičemž USA by mohly použít jaderné zbraně k preventivnímu odzbrojujícímu úderu, což je možnost naznačená v americkém *Nuclear Posture Review 2001*. Jak však přesvědčivě ukazují Glaser a Fetter, [29] praktická využitelnost takového úderu je nízká, mimo jiné protože většinu potenciálních cílů mohou eliminovat konvenční zbraně, zatímco ty, které by takovému útoku odolaly, jsou často schopny přežít i jaderný úder. Zároveň je třeba reflektovat vliv existence normy nepoužití jaderných zbraní, jaderného tabu, která prakticky vylučuje nasazení nukleární výzbroje ze strany USA. [30]

Použití jaderných zbraní teroristy

Téma, které bývá často označováno jako jedna z největších hrozeb, je použití jaderných zbraní teroristy. Přestože by taková možnost rozhodně neměla být podceňena, je třeba upozornit na některé faktory, které ji činí mnohem méně pravděpodobnou. Ačkoliv bývá terorismus řazen mezi nové bezpečnostní hrozby, skutečnost je mnohem složitější. Například v roce 1982 napsal Thomas Schelling: „*Někdy v osmdesátých letech může organizace, která není vládou státu, získat několik jaderných zbraní. Pokud ne v osmdesátých letech, tak v letech devadesátých.*“ [31]

Podle veřejně dostupných informací k ničemu takovému nedošlo ani během další dekády, přesahující Schellingův předpoklad. Vlastní vývoj zbraně je technologicky extrémně náročný a vyžaduje schopnost vytvořit, řídit a udržet komplexní dlouhodobý projekt vyžadující rozsáhlou vědeckou a technickou infrastrukturu. [32]

Obavy z možnosti krádeže jaderné zbraně v bývalém SSSR se nepotvrdily a můžeme předpokládat, že pravděpodobnost takového vývoje nestoupá. Navíc existuje jen málo indicií, že by teroristické organizace vůbec o takové zbraně usilovaly. Al-Ká'ida sice

deklarovala svůj zájem o zbraně hromadného ničení včetně jaderných, avšak například Dolnik se domnívá, že „v případě al-Ká'idy se zdá, že zapletení skupiny se zbraněmi hromadného ničení bylo zatím motivováno snahou šířit strach a získat publicitu místo hromadného zabíjení“. [33]

Finanční náročnost může rovněž limitovat snahu získat jadernou zbraň. Vzhledem k tomu, že primárním cílem útoku nejsou jeho oběti, ale jiné publikum, ať už veřejnost, politické vedení, nebo jiný recipient, je zásadním cílem teroristů vzbudit dostatečnou pozornost.

Zpráva komise pro vyšetření útoků 11. září uvádí, že částka potřebná na realizaci útoků, které byly zcela evidentně bezprecedentní a získaly al-Ká'idě masovou pozornost, se pohybovala mezi 400-500 tisíci dolary. [34] Motivace teroristů získat jadernou zbraň je tak dost pravděpodobně limitována i nákladností ve srovnání s možností působit rozsáhlé škody jednoduchými a levnými prostředky, jako jsou konvenční výbušniny. Např. podle dokumentů získaných izraelskou armádou během operace *Defensive Shield* byla cena bomby pro sebevražedného útočníka odhadována na 150 dolarů. [35]

Závěry

Tato studie se zaměřila na osvětlení současných hrozeb ze strany jaderných zbraní. Věnovala se jednak teoretické možnosti použití jaderných zbraní, dále stručně rozebrala některé scénáře naznačující možnost potenciálního vzniku jaderného konfliktu. Za tyto konfliktní vztahy považují především možný útok USA vůči jadernému programu některého z problémových států, možnost jaderné eskalace střetu USA a Číny kvůli Tchaj-wanu a konflikt mezi Pákistánem a Indií, ovšem mnohé teoretické předpoklady platí i pro jiné možné případy střetu.

Analýza ukázala, že mezi velmocemi efektivně funguje jaderné odstrašení. Problémové státy musí čelit nejen obtížím s vývojem, ale jsou rovněž efektivně odstrašované, postrádají kapacity druhého úderu a mají omezené prostředky spolehlivé dopravy zbraně na cíl. Musí se proto chovat opatrně a nepřekročit určitou hranici, za kterou by ohrozily zájmy velmocí tak, že by velmoci byly ochotny zahájit ozbrojený konflikt. Chování USA na druhou stranu ovlivňuje normativní jaderné tabu a vysoká efektivita jejich konvenčních zbraní (i ve srovnání s jadernými zbraněmi). Teroristické organizace se musí vypořádávat nejen s technickými obtížemi a překážkami ze strany států, tak s finanční náročností získání jaderné zbraně. Pro případné útoky mají teroristé k dispozici jiné, levné a efektivní metody.

I když nebylo možné rozebrat všechna nebezpečí vycházející z možnosti užití jaderných zbraní, je patrné, že jaderná rizika jsou obecně menší, než za jaké bývají obecně považována, a to i přes enormní hrozby, ze kterých vycházejí. Zároveň se můžeme důvodně domnívat, že nastíněná situace bude mít přesah i ve střednědobém horizontu.

Poznámka:

Na tomto místě bych chtěl poděkovat Josefu Fučíkovi, Ludku Moravcovi, Martinu Bláhovi, Haně Konířové a anonymnímu recenzentovi za jejich cenné kritické komentáře k předchozím verzím statí.

Literatura:

- [1] GLASER, Charles L. a Steve FETTER. Counterforce Revised: Assessing the Nuclear Posture Review's New Missions. *International Security*. Vol. 30, No. 2 (2005):84-126.
- [2] Pro podrobnější diskuzi o tomto argumentu srovnej GLASER Charles a Steve FETTER, Counterforce Revised: Assessing the Nuclear Posture Review's New Missions. *International Security*. Vol. 30, No. 2 (2005): 87-88.
- [3] WALKER, William. Nuclear Order and Disorder. *International Affairs*, Vol. 76, No. 4 (2000):703-724.
- [4] Tento pohled však není univerzální, především někteří představitelé realistické tradice se domnívají, že jaderné zbraně mají podstatný stabilizační efekt a jejich šíření, minimálně mezi mocnými státy, může být spíše prospěšné pro uchování míru. Srovnej WALTZ, Kenneth N. More May Be Better, in Scott D. SAGAN a Kenneth N. WALTZ. *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate Renewed*. New York: Norton, 2003; rovněž MEARSHEIMER, John J. Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War. *International Security*. Vol. 15, No. 1 (1990):5-56.
- [5] Podrobně se tomuto problému v ČR věnoval Nikola Hynek z pražského Ústavu mezinárodních vztahů, jehož práci může čtenář využít. Viz HYNEK, Nikola. Protiraketová obrana v současném strategickém a politickém kontextu: Vztah k odstrašování a dopad třetího pilíře na dynamiku mezi relevantními aktéry. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 43, No. 4 (2008):5-31; dále srovnej rovněž POWELL, Robert. Nuclear Deterrence Theory, Nuclear Proliferation, and National Missile Defense. *International Security*. Vol. 27, No. 4 (2003):86-118.
- [6] PILAT, Joseph, F. The end of the NPT regime? *International Affairs*. Vol. 83, No. 3 (2007):474.
- [7] Zároveň je však třeba připomenout, že v roce 1968, kdy byla smlouva podepsána, Čína de facto členem RB nebyla, neboť toto místo náleželo zástupcům Tchaj-wanu. Zástupci ČLR získali místo v RB až v roce 1971. Ve vztahu ke smlouvě NPT je třeba připomenout, že jak Čína, tak Francie přistoupily ke smlouvě teprve v roce 1992.
- [8] PILAT, Joseph, F. The End of the NPT Regime? *International Affairs*. Vol. 83, No. 3 (2007):476.
- [9] BRAUN, Chaim a Christopher F. CHYBA. Proliferation Rings: New Challenges to the Nuclear Non-proliferation Regime. *International Security*. Vol. 29, No. 2 (2004):5-6.
- [10] MONTGOMERY, Alexander H. Ringing in Proliferation: How to Dismantle an Atomic Bomb Network. *International Security*. Vol. 30, No. 2 (2005):153-187.
- [11] Pro různé modely toho proč státy usilují o získání jaderných zbraní srovnej SAGAN, Scott D. Why Do States Build Nuclear Weapons: Three Models I Search of a Bomb. *International Security*. Vol. 21, No. 3 (1996/1997):54-86; rovněž srovnej TŮMA, Miroslav. *Mírové využívání jaderné energie, nešíření jaderných zbraní a jaderné odzbrojení*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2009, ss.64-74.
- [12] HYNEK, Nikola. Protiraketová obrana v současném strategickém a politickém kontextu: Vztah k odstrašování a dopad třetího pilíře na dynamiku mezi relevantními aktéry. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 43, No. 4 (2008):13.
- [13] DAVIS, Carmel. An Introduction to Nuclear Strategy and Small Nuclear Powers: Using North Korea as a Case. *Defence Studies*. Vol. 9, No. 1 (2009):93.
- [14] SCHELLING, Thomas C. Thinking about Nuclear Terrorism. *International Security*. Vol. 6, No. 4 (1982):66.
- [15] Pro rozdíl mezi oběma typy odstrašení viz klasická práce SNYDER, Glenn H. *Deterrence and Defense: Toward a Theory of National Security*. Princeton: Princeton University Press, 1961; rovněž srovnej JERVIS, Robert, 1989,. Rational Deterrence: Theory and Evidence. *World Politics*. Vol. 41, No. 2:183-207; POWELL, Robert. Nuclear Deterrence Theory, Nuclear Proliferation, and National Missile Defense. *International Security*. Vol. 27, No. 4 (2003):86-118; TRAGER, Robert F. a Desislava P. ZAGORCHEVA. Deterring Terrorism: It Can Be Done. *International Security*. Vol. 30, No. 3 (2005/2006):87-123.
- [16] WILKENING, Dean a Kenneth WATMAN. *Nuclear Deterrence in a Regional Context*. Santa Monica: RAND, 1995, s.xi.
- [17] WILKENING, Dean a Kenneth WATMAN. *Nuclear Deterrence in a Regional Context*. Santa Monica: RAND, 1995, s.27.
- [18] To platí i v případě, kdy protiraketový systém může dosáhnout jen omezené úspěšnosti. POWELL, Robert. Nuclear Deterrence Theory, Nuclear Proliferation, and National Missile Defense. *International Security*. Vol. 27, No. 4 (2003):86-118 sice ukazuje, že pro snížení rizika úspěšného jaderného útoku regionálního aktéra na intervenující velmoc je třeba velice vysoká efektivita protiraketového systému, ale jeho herně-teoretický model nepokrývá psychologickou odstrašující schopnost systému.

- Přitom počet raket, které může mít regionální hráč k dispozici je relativně malý a ani jejich spolehlivost není často příliš vysoká. Jednoduše řečeno, již samotná možnost, že protiraketová obrana může shodou šťastných náhod sestřelit malý počet reálně odpálených střel, snižuje jeho ochotu riskovat.
- [19] Viz DAVIS, Carmel. An Introduction to Nuclear Strategy and Small Nuclear Powers: Using North Korea as a Case. *Defence Studies*. Vol. 9, No. 1 (2009):93-117.
 - [20] SAGAN, Scott D. Why Do States Build Nuclear Weapons: Three Models I Search of a Bomb. *International Security*. Vol. 21, No. 3 (1996/1997):65-69.
 - [21] JONES, Rodney W. Prospects for arms control and strategic stability in South Asia. *Contemporary South Asia*. Vol. 14, No. 2 (2005):200.
 - [22] ZEB, Rizzwan. David Versus Goliath? Pakistan's Nuclear Doctrine: Motivations, Principles and Future. *Defense & Security Analysis*. Vol. 22, No. 4 (2006):387-408.
 - [23] KAGAN, Frederick W. a Michael O'HANLON. 2007. Pakistan's Collapse, Our Problem. *The New York Times*. 18. listopadu 2007.
 - [24] Viz ALAVI, Hamza. Pakistan between Afghanistan and India. *Middle East Report*, No. 222, Spring 2002; pro rozbor zajištění atomových zbraní v Pákistánu srovnej ZEB, Rizzwan. David Versus Goliath? Pakistan's Nuclear Doctrine: Motivations, Principles and Future. *Defense & Security Analysis*. Vol. 22, No. 4 (2006): 394-397.
 - [25] LIEBER, Keir A. a Daryl G. PRESS. The End of MAD? The Nuclear Dimension of U.S. Primacy. *International Security*. Vol. 30, No. 4 (2006):7-44.
 - [26] Srovnej LIEBER, Keir A. a Daryl G. PRESS. The End of MAD? The Nuclear Dimension of U.S. Primacy. *International Security*. Vol. 30, No. 4 (2006):7-44; HYNEK, Nikola. Protiraketová obrana v současném strategickém a politickém kontextu: Vztah k odstrašování a dopad třetího pilíře na dynamiku mezi relevantními aktéry. *Mezinárodní vztahy*. Vol. 43, No. 4 (2008):15-16.
 - [27] HYNEK, Nikola. Protiraketová obrana v současném strategickém a politickém kontextu: Vztah k odstrašování a dopad třetího pilíře na dynamiku mezi relevantními aktéry. *Mezinárodní vztahy*. Vol. 43, No. 4 (2008):19-21; Zhang, Baohui. The Taiwan Strait and the Future of China's No-First-Use Nuclear Policy. *Comparative Strategy*. Vol. 21, No. 2 (2008):164-182; pro přehled čínského arzenálu srovnej Norris, Robert S. a Hans M. Kristensen. Chinese nuclear forces, 2008. *Bulletin of Atomic Scientists*. Vol. 64, No. 3 (2009):42-44.
 - [28] ZHANG, Baohui. The Taiwan Strait and the Future of China's No-First-Use Nuclear Policy. *Comparative Strategy*. Vol. 21, No. 2 (2008):164-182.
 - [29] GLASER, Charles L. a Steve FETTER. Counterforce Revised: Assessing the Nuclear Posture Review's New Missions. *International Security*. Vol. 30, No. 2 (2005):84-126.
 - [30] Pro vývoj této normy srovnej TANNENWALD, Nina. Stigmatizing the Bomb: Origins of Nuclear Taboo. *International Security*. Vol. 29, No. 4 (2005):5-49, rovněž srovnej TANNENWALD, Nina. The Nuclear Taboo: The United States and the Normative Basis of Nuclear Non-Use. *International Organization*. Vol. 53, No. 3 (1999):433-468; pro odlišný pohled na možnost využití jaderných zbraní ze strany USA srovnej PAYNE, Keith B. On Nuclear Deterrence and Assurance. *Strategic Studies Quarterly*. Vol. 3, No. 1 (2009):43-80; LIEBER, Keir A. a Daryl G. PRESS. The End of MAD? The Nuclear Dimension of U.S. Primacy. *International Security*. Vol. 30, No. 4 (2006):7-44.
 - [31] SCHELLING, Thomas C. Thinking about Nuclear Terrorism. *International Security*. Vol. 6, No. 4 (1982):61.
 - [32] Office of Technology Assessment. *Technologies Underlying Weapons of Mass Destruction*. OTA-BP-ISC-115. 1993. <<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/ota/9344.pdf>> ss.119-171.
 - [33] DOLNIK, Adam. Die and Let Die: Exploring Links between Suicide Terrorism and Terrorist Use of Chemical, Biological, Radiological, and Nuclear Weapons. *Studies in Conflict & Terrorism*. Vol. 26, No. 1 (2002):28.
 - [34] 9/11 Commission. *9/11 Commission Report*. Washington DC: U.S. Government Printing Office, 2004, s.169.
 - [35] DOLNIK, Adam. Die and Let Die: Exploring Links between Suicide Terrorism and Terrorist Use of Chemical, Biological, Radiological, and Nuclear Weapons. *Studies in Conflict & Terrorism*. Vol. 26, No. 1 (2002):21.